

**ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ РУСКЕ
УМЕТНОСТИ НА БАЛКАНУ:
ВИКТОР ИВАНОВИЧ КОСИК,
*РУССКИЕ КРАСКИ НА
БАЛКАНСКОЙ ПАЛИТРЕ –
ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ТВОРЧЕСТВО
РУССКИХ НА БАЛКАНАХ
(КОНЕЦ XIX – НАЧАЛО XXI ВЕКА),*
Институт славяноведения-Российская
академия наук, Москва, 2010.**

Прошле године у Москви је објављена исцрпна синтеза историчара Виктора Ивановича Косика с насловом *Русские краски на балканской палитре (Руске боје на балканској палети)*, у којој се приказује допринос руских уметника култури балканских земаља, почев од краја 19. века до последњих деценија прошлог столећа. Предузимљиви истраживач различитих тековина руског присуства на Балкану, др Косик у најновијем наративу успешно систематизује расута и парцијално расту-мачена сазнања о улози руских стваралаца у културном животу јужнословенских народа.

Проистекла из рада на научном пројекту *Руска емиграција у земљама централне и југоисточне Европе у XX веку* (под покровитељством московског Института за словенске студије и Руске академије наука), синтеза обухвата преглед делатности руских стручњака који су крајем 19. века своје прегалаштво уградили у културне темеље пријатељских балканских држава – Бугарске, Србије и Црне Горе, а затим и оних знатно бројнијих који су после Октобарске револуције емигрирали у те исте средине, укључујући и новоприпојене западне делове Краљевине СХС. У исцрпном али скромно илустрованом излагању, систематизованом на 460 страна, аутор обогаћује своја ранија тумачења, превасходно изнета у монографији *Зашто вас волим улице Београда – цртице о руској емиграцији* (Москва, 2007). Годинама присутан у архивима, библиотекама и уметничким збиркама Бугарске и Србије, одлично познајући оба језика, стекао је темељит увид у историјске изворе и постојећа методолошка искуства матичних историографија која исцрпљују ову захтевну тему.

Базирајући наратив на фонду познатих, али и делом нових, за већину балканских историографа недовољно доступних сазнања, Косик их обједињује у функционалну целину. Иако је ауторов подухват тематски примеренији корпусу историје уметности, чији

су данашњи носиоци неповезани на балканском нивоу, његов амбициозни екскурс у поље сродне културноисторијске дисциплине заокружен је успешно. Све стручњаке из балканских и других држава са којима се консултовао током вишегодишњег сакупљања релевантних извора (научници, академски предавачи, архивисти, кустоси, библиотекари, уметници, критичари, хроничари), Косик уредно наводи према вокацији и доприносу.

У књизи преовлађује разматрање тематски одељених, али историјски симултаних уметничких дисциплина. Топографски прецизно и хронолошки доследно, описан је допринос руских стваралаца балканском сликарству, вајарству, позоришту, сценографији, балету, музици и архитектури. Прегледним излагањем систематизованих чињеница, аутор реконструише рад појединачних уметника, посредно актуелизујући и проблематику свог истраживања. У сваком поглављу прецизно наводи коришћене историјске изворе, релевантне за проучавање размотрених биографија. Иако по примарној вокацији историчар политичких и војних односа, запажања везана за ускоуметничку тематику Косик изводи обазриво, инсистирајући на фактографском материјалу, док се у

естетској анализи посматраних дела ослања на поуздане оцене компетентнијих експерата из различитих балканских историографија.

Знатижељан читалац из књиге сазнаје мноштво података не само о руским ствараоцима, који су деловали у великим центрима јужнословенског Балкана, већ и о подвижницима који су прилежно обогаћивали културни живот мањих места Бугарске и Југославије. У свим срединама у којима су живели, продуктивни „художњаци“ су осмишљавали токове уметничке делатности, преносећи богато знање млађим генерацијама.

Разматрање доприноса руских стваралаца балканској сликарској и вајарској уметности, у књизи је изложено веома исцрпно. Тај допринос је у тематском, проблемском и поетичком смислу био разноврстан, јер је међу ствараоцима постојала значајна генерацијска разлика. Она је условила веома широк идејно-естетски опсег њиховога стваралаштва, у којем се сусрећу одједи традиционалних оријентација, у којима су у Русији били формиран, до актуелнијих светских уметничких стремљења. Отуд се и стилски дијапазон њихових остварења креће од евоцирања праксе передвижњика до оријентација које су проистекле из авангардног покрета *Свеи уметности*, крајем деветнаестог и првих година прошлог века. Њихов допринос је немерљив и у сфери иконописа, фреско и штафелајног сликарства, стрипа, као и у позоришно-филмској сценографији балканских средина. Управо са ствараоцима попут Жедринског, Браиловског, Загородњука, Топорина, Мељњикова, Ананија Вербицког, Фромана, преко чије делатности се на загребачкој позоришној сцени манифестовао утицај Леона Бакста и Александра Бенуа (за Фромана се везује и поставка *Петрушке* Игора Стравинског у Загребу), Руси су представљали водећу еманципаторску снагу. Фроман је у значајној мери био присутан и у Београду својим креацијама, пре свега у *Петрушки*, *Демони*, *Жар ишници*, *Борису Годунову*. Може се закључити да модеран концепт сценографије улази у глумиште и сценску поставку опера у балканским земљама с наступом руских стваралаца.

Не мање простора Косик посвећује и руским позоришним редитељима. Између осталих и Александру Верешчагину (унуку сликара Верешчагина), и његовим режијама у Београду, Новом Саду, Скопљу, Сплиту, Сомбору, затим Ракитину, који је водио Театар руске драме. Руси су имали значајну улогу и у успону оперске уметности на Балкану. У Бугарској је остварења Мусоргског и Римског-Корсакова промовисао Мојсеј Маркович Златин, уздигнувши бугарску оперу до европскога нивоа.

Успесима бугарске опере су својим гостовањима (Шаљапин), или сталним ангажманом, допринели и велики солисти прве половине двадесетог века – Константин Карењин, Роберт Тулман, Георгиј Јурењев, Евгениј

Ждановски. Шалџапин је у Софију дошао 1934. године и наступио у *Фаусиу* певајући ролу Мефиста. Хонорара се одрекао и поклатио га локалном старачком дому.

На тлу Краљевине Југославије (и потоње социјалистичке Југославије) допринос Руса опери такође је био круцијалан, што је потврдила и тадашња музичка критика, с великим уважавањем коментаришући достигнућа Лизе Попове, Неониле Григорјевне Вољевич, Софије Рудолфовне Драусал и Александра Аркадјевича Балабана.

Руси су своје високо умеће показивали у изузетно захтевним позоришним представама попут *Фаусија*, *Мајбејта*, *Краља Лира*, или једнако сложеним оперским инсценацијама (*Шехерезада*, *Пикова дама*), подстичући сазревање српских сценографа и костимографа, попут Миомира Денића, Сташе Беложанског, Маренића.

Важно је напоменути да Косик своју елаборацију не исцрпљује разматрањем међуратног раздобља. У сфери његовога интересовања су и ствараоци израли као потомци првог таласа руских емиграната – личности рођене на Балкану, које су биле веома продуктивне у ликовном животу словенских средина (Леонид Шејка, Игор Васиљев, Оља Ивањицки и др.).

Осветљен је и педагошки рад руских уметника проистекао из лојалности према новој домовини. Примера ради, композитор Владимир Нелидов је компоновао оперу *Смрт мајке Јујовића*. Процват балета везан је за имена Маргарите Фроман, Јане Васиљеве, Нине Кирсанове, Елене Пољакове (1910. године наступала у Паризу у Тагиљевљевој трупи), Александра Фортуната, Анатолија Жуковског. Нина Кирсанова не само да је била балерина светскога реномеа већ је по доласку у Југославију развила блиставу играчку, а касније и плодну педагошку каријеру. Колики је допринос Кирсанове балетској уметности на тлу Југославије, показују коментари њених играчких нумера на балетској сцени Београда. А када је реч о педагошком раду, довољно је поменути да су двоје домаћих светских мајстора балета Милорад Мишковић и Душанка Сифниос били управо њени ученици.

Фактографски очекивано садржајан, исцрпан преглед делатности руских градитеља на балканским просторима посебно је подстицајан за тумаче архитектуре Београда и Србије, јер поред тога што им упућује низ корисних сазнања, у међународним оквирима афирмише и њихова историографска достигнућа (навођењем, цитирањем и допуњавањем). Мноштво проверених података, први пут у историографији изложених на једном месту, Косик износи о раду руских неимара ангажованих у словенским земљама пре Првог светског рата, док знатно подробније осветљава појединачну улогу архитеката и грађевинских инжењера активних у Краљевини СХС/Југославији. Позивајући се на специјализоване тумаче градитељског наслеђа, подједнаку пажњу поклања профаним, меморијалним и црквеним

објектима. Биографије већине наративом обухваћених стваралаца употпуњује новим подацима о њиховом формирању и раду у Русији пре емигрирања, као и појединим атрибуцијама и датовањима дела из продуктивне југословенске фазе. Од посебног значаја су сегменти излагања посвећени слабо проученим, али за културну историографију Београда важним ауторима, попут Николаја Васиљева, Романа Верховског, Вилхелма Баумгартена, Павела Крата, Ивана Рика, Јакоба Козинског и Михаила Козмина. И приказ делатности малобројних руских градитеља са запада земље (П. Фетисова, Ћ. Киверова и З. Петровне Немењине) и из Бугарске (Г. Репнински), такође је подстицајан за даља истраживања.

Уочљиве непотпуности заступљене у наративу, садржане у неуједначеном поткрепљивању атрибутивних, хронолошких и историографских референци осветљених биографија, као и у сведеном одабиру и навођењу илустрација, проистичу колико из неадекватног избора рецензента (међу којима нема експерата са Балкана који су аутору правовремено могли да укажу на грешке), толико и због поменуте несарадње међу цитираним балканским историографима, чије одсуство увида у међусобне резултате погодује одржавању фактографских анахронизама и недоречених вредносних судова.

Може се закључити да књига *Руске боје на балканској џалети* представља значајан издавачки подухват, превасходно намењен руској читалачкој публици, колико и истраживачима руског стваралаштва у иностранству. Обухватнија истраживања улоге Руса у уметничком развоју ширих светских регија су по правилу потискивана студијама њихових остварења у суседним и водећим емигрантским центрима, као што су Париз, Београд, Талин, Рига, Хелсинки, Харбин или Њујорк. Будући да су знатне празнине у проучавању руске уметности у егзилу тек недавно попуњене објављивањем зборника *Архитектонско наслеђе руској зарубежја и Руска ликовна уметност у емиграцији* (Санкт Петербург – Москва, 2008), не чуди што се на иницијални историографски преглед њиховог рада на балканском простору дуже чекало.

Иако лишена дубље критичке проблематизације изнетих чињеница (за коју су се са историјске дистанце ипак стекли услови), Косикова синтеза представља незаобилазно полазиште за сва будућа проучавања компаративистички постулиране теме. Њен егземпларни значај ће с временом расти,¹ поготово када се предузму потпунија историјско-уметничка истраживања богатог руског уметничког наслеђа на Балкану, у перспективи проширена на Цариград, Румунију и Грчку.

НАПОМЕНЕ:

1] Примерак монографије је доступан јавности у библиотеци Одељења за историју уметности Филозофског факултета у Београду.